

Családja is ártatlanul bűnhődött

60 éve végezték ki dr. Bogner Józsefet, a délvidéki magyarság kiemelkedő egyéniségét

Dr. Bogner Józsefet 1945 áprilisában a „nép ellenségének” nyilvánították, golyó általi halálra ítélték és végre is hajtották ezt az ítéletet Szabadkán. Hogyan folytatódott családja élete? Édesanyjáié, aki fia haláláról csak újsághírből, plakátokról értesült, s aki úgy távozott 1966-ban az élők sorából, hogy még gyermeke kivégzésének pontos dátumát sem tudta meg sohasem? Hogyan alakult dr. Bogner feleségének sorsa, aki második gyermekével volt hetedik hónapos várandós, s férje 1944. október 17-ei elhurcolása után néhány nappal az átéltszerű stressz hatására koraszülöttként hozta világra fiát? A fiatalasszony két kicsi gyermekkel maradt magára, s okleveles tanítónőként a háborút követő égető pedagógushíány ellenére sem taníthatott sohasem. Kézimunkázásból tartotta el kis családját, amelybe beletartozott a velük élő anyósa is. Hogyan hatott ki dr. Bogner József félárva gyermekeinek életére az, hogy édesapjukat ellenségnek tekintette a hatalom?

Mindenekelőtt azonban érdemes felidézni dr. Bogner József személyiségét, életpályáját. Az életrajzi adatok dióhéjban: 1907. március 19-én született a bán-sági – akkor még Torontál vármegyei – **Tordán**, ahol édesapja közjegyző volt. A család mélyen vallásos volt, s Bogner József egyik testvére, Etelka – Bogner Mária Margit – szentéletű apácaként 1933-ban hunyt el, s folyamatban van a boldoggá avatási pere Rómában. Öccse, János egyetemi tanár, az MTA tagja volt, s 1998-ban halt meg Budapesten.

Bogner József a polgári iskola elvégzése után Nagybecskerekén kitanulta az órasszakmát, de rögtön beiratkozott a gimnáziumba, s két év alatt el is végezte ennek felső osztályait, leérettségizett. Ezt követően Szegeden, Lipcsében, majd Zágrábban járt egyetemre. A Zágrábi Egyetemen a következő tárgyakból szerzett tanári oklevelet: a) német nyelv és irodalom, b) filozófia, c) délszláv irodalomtörténet.

– Én néhány nappal apám elhurcolása után születtem. Csak édesanyám és a volt tanítványok elbeszéléséből ismerem édesapám életét. A diplomálása utáni időszakról annyit sikerült megtudnom, hogy az 1936/37-es tanévben Smederevska Palankán tanított, majd 1938-ban Szabadkára jött, ahol igazgatója lett a szegény sorsú magyar gyerekek középiskolai diákotthonának (ez a mai Matija Gubec utca 7-es szám alatti épületben működött, akkoriban ez volt a Sudarević utca 7-es számú ház). A kollégium a Prosveta elnevezést kapta – nyilvánvalóan az akkori előírások ezt követelték meg –, majd 1941-től a Szent Gellért Diákotthon nevet viselte az intézmény. Egykori diákjai úgy írták le apámat, mint nagyon agilis, kicsit hirtelen, de nagyon igazságos embert, aki növendékeit magyar szellemben nevelte – hallottuk fiától, dr. Bogner Istvántól.

Dr. Uzon Miklós a negyvenes évek legelején ismerte meg dr. Bogner Józsefet. Kedves, előzékeny, jóindulatú emberként maradt meg az emlékezetében, akihez mindig bárki fordulhatott kéréssel, s ha módjában állt, igyekezett teljesíteni.

– A Püski Könyvkiadó köré csoportosuló népi írókat meghívtuk 1942 kora tavaszán Szabadkára, a Népkörbe. Felkértük Bogner urat, hogy ő üdvözölje a színpadról a vendégeket. Ő ezt készségesen elvállalta. Másnap 10-15-en Ludasra mentünk, mert az ottani fiókegyesületben egy rövidebb műsor volt. Velünk volt dr. Bogner is. Tudni kell, hogy ő egy mérsékelt jobboldali politikus, vezető katolikus egyéniség, parlamenti képviselő volt, a népi írók pedig erőteljesen küzdöttek a föld nélküli magyar parasztok érdekében. Velünk való együttműködése mutatja Bogner úr széles körű, toleráns életszemléletét. Ha 3 év múlva, 1945 tavaszán az ő mondvasínált hadbírói csak egy egészen kicsit is hasonlóan jártak volna el, nem ítélték volna halálra és végezték volna ki „háborús bűnösként”, teljesen büntetlenül – emlékszik vissza dr. Uzon Miklós.

A negyvenes évektől, mint a fentiek is igazolják, dr. Bogner József élénk közéleti szerepet vállalt: 1942-ben a magyar parlament meghívott országgyűlési képviselőjének nevezték ki, majd a Délvidéki Magyarság című lap fő- és felelős szerkesztői tisztjét töltötte be. Horthy Miklós kormányzó szabadkai látogatása alkalmával elszavalta Petőfi Fekete kenyér című versét. Közéleti tevékenysége mellett tudományos tevékenységet is végzett: 1943. április 17-én magyar nyelvtudományból doktori oklevelet szerzett a Kolozsvári Egyetemen, több szakdolgozatot is megjelentetett. Meghívást kapott a Szegedi Egyetemre, amit ő elfogadott, de azal a kikötéssel, hogy a háború befejeztével megy el oda. Ha nem ilyen tragikusan alakult volna a sorsa, akkor sem biztos, hogy szegedi egyetemi tanárként élte volna a továbbiakban életét, hisz dr. Bogner István édesanyja elbeszéléséből tudja, hogy apja kijelentette: amennyiben a háború végén Szabadka magyar marad, de Dél-Bácskát Jugoszláviához visszacsatolják, akkor leköltözik Újvidékre, hogy ott tartsa a magyarságot a lelket. Amikor 1944 őszén már sokan menekültek, s őt is hívták, sőt egy barátja személygépkocsival állt meg a háza előtt, s könyörgött neki, hogy menjen vele, ő nemet mondott. – Nem csináltam semmit, miért mennék. Különben is, szüksége van rám az itteni magyarságnak – mondta. Ebben az időben jelent meg egy cikke a Délvidéki Magyarságban, amelyben Petőfit idézte: – Sehonnan bitang ember, / Ki most, ha kell, halni nem mer. / Kinek drágább rongy élete, / Mint a haza becsülete. Ő is ehhez tartotta magát, csak édesanyjának és várandós feleségének tanácsolta, hogy ideiglenesen, egy időre menjenek el Szabadkáról, ha akarnak, de ő mindenképp marad.

1944. október 17-én vezették be Szabadkán a katonai közigazgatást, s már azon az éjjelen érte is jött hat felfegyverzett partizán és elhurcolta. Több hónapig fogva tartották a zsidó hitközség udvarán levő épület börtönrészeiben. Néhány alkalommal sikerült levelet küldenie családjának, egyikben órasműszereit kérte feleségétől, mert a börtönben a partizánok óráit kellett javítania. Mindig csak arról írt, hogy mennyire hiányzik neki a családja, sokat imádkozik, bízik szabadulásában, s hogy mennyire szenved a hidegtől. Szerettei csak később tudták meg a rabtársak elbeszéléséből, hogy több alkalommal is kegyetlenül bántalmazták. Bogner József értesült István fia születéséről is, aki nem a diákotthon melletti szolgálati lakásban született, mert a családfő letartóztatásának másnapján, már 18-án a várandós asszonyt kis családjával kilakoltatták, s csak a legszükségesebb holmijukat vihették magukkal, abból is csak annyit, amennyi egy lovas kocsihoz felfért. Először az akkori Bašić utca 6-os szám alatti kollégiumi épületben húzták meg magukat, ahova az elsős és második kollégisták csak aludni jártak, mivel a főépületben kevés volt a hálóterem (ez a mai Ptuj utca). Néhány nap múlva Erdélyi Rozália, István későbbi keresztanyja fogadta be a kis családot. Épp kijárási tilalom volt, amikor megindult a szülés: hívni kellett az orosz járőröket, akik azonnal orvost hoztak, s amikor a fiúgyermek megszületett, ennek öröme leitták magukat, lövöldöztek a levegőbe, sőt másnap egy lsten tudja, honnan szerzett macskabundát is vittek a gyermekágyas asszonynak, s nagyon csodálkoztak, hogy a fiatalasszony nem tud neki örülni, nem akarja elfogadni. A család a Szabad Vajdaság 1945. május 9-ei számának 2. oldalán megjelent cikkéből és az utcai plakátokról tudta meg, hogy a katonai bíróság a nép ellenségének nyilvánította, és mint háborús bűnöst golyó általi halálra ítélte az édesapát, mert írásaival félrevezette a szabadságszerető népeket”. „Bogner A magyarság megszervezése című cikkében felhívta a magyar népet a „keleti barbárság” és az „új tatárjárás” ellen. (.) Bogner azt állította, hogy a Szovjetszövetség győzelme a szellemiség és a civilizáció, a magyar kultúra pusztulását jelenti, és hogy a Vörös hadsereg győzelme százados rabságot jelent a magyarság számára.” Hivatalosan sohasem értesítették a családot az ítélet végrehajtásáról és az időpontjáról.

– Halála után 49 évvel tudtuk csak meg, hogy már néhány héttel az említett cikk előtt, 1945. április 25-én hajnalban kivégezték. 1994-ben szükségem volt édesapám anyakönyvi kivonatára, s a halotti anya-

könyvi kivonatban hivatkoznak a katonai bíróság 975/1945-ös értesítésére, s ebben az elhalálozás napjaként április 25-ét tüntették fel. Amikor tíznapos várakozás után kézhez kaptam az okiratot, megkövülve álltam, mert épp aznap, 1994. április 25-én volt a kivégzésének a 49. évfordulója – mesélte Bogner István.

De kanyarodjunk egy kicsit vissza a háború utáni időszakra: dr. Bogner József özvegye, Rózsa, tanítónőként sehol nem kapott állást, gyönyörűen horgolt és kötött, úgyhogy ennek az igen szerény jövedelméből tartotta el kis családját. Mint fia mesélte, esténként letakarta a lámpaernyőt, hogy gyermekei tudjanak aludni, s a gyér, tompa fényben sokszor hajnalig csak horgolt, horgolt, hogy reggel egy kis pénzt kapjon az elkészült kézimunkáért. A korábbi barátok, ismerősök, munkatársak közül többen elmenekültek, életüket veszítették. Aki viszont itt maradt, az kitartott mellettük. Egyetlen szomorú esetben győződött meg Rózsa asszony ennek ellenkezőjéről: mint fiának többször is elmesélte, dr. Bogner József egyik levelében azt írta, forduljon Keck Zsigmondhoz, ő biztos segíteni fog. A válasz azonban elutasító volt: asszonyom, elvből nem segítek. Ezen az asszony meglepődött, mert visszaemlékezett, hogy korábban a Népkör egyik estjén három baloldali beállítottságú ifjú is szavalt, akiket a rendőrség letartóztatott, s amikor Keck Zsigmond éjnek éjadán telefonált Bognerékhez, a házigazda minden további nélkül latba vetette befolyását és a fiatalembereket szabadon engedték.

Bogner István iskoláskorában élte azt meg, hogy egy-két tanára epés, gúnyos megjegyzéseket tett. Először nem értette, hogy mivel szolgált rá ezekre, ám otthon édesanyja felvilágosította, hogy megbélyegzett, ellenségnek kikiáltott édesapja miatt történik ez. S ugyanakkor azt is megtapasztalta, hogy más tanárok kifejezetten kedvesen bántak vele, finoman így hozták a tudtára, hogy nagyra tartották apját – így volt ez mind az általános iskolában, mind a gimnáziumban. Az általános iskola után egy évet, pontosabban az 1959/60-as tanévet Zágrábban töltötte, a ferencesek ún. kis szemináriumában, ahol megszerette a görög és a latin nyelvet. Érettségi után pedig az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának német szakára iratkozott be. A család anyagi helyzete továbbra is igencsak nehéz volt. Gimnazistaként magánórát adott latinból, majd az egyetem első két évében bátyja segítette anyagilag, aki érettségi után azonnal munkába állt. Bogner István Újvidéken is folytatta a magánórát adását, meg magas tanulmányi átlaga miatt egyetemistakölcsönt tudott fel-

venni, úgyhogy maga tudta tanulmányai költségeit fedezni, egy dinárt sem kellett otthonról elfogadnia.

A gondok akkor kezdődtek, amikor elkezdett tanítani általános iskolai és középiskolai tanárként. Munkatársainak egyikét-másikat annyira zavarta apja múltja, hogy a párttitkárságra időről időre érkeztek feljelentések, amelyek lényege: egy háborús bűnös leszármazottja hogyan dolgozhat a pedagógusi pályán. Sőt, azért is ment illetékes helyre a feljelentés, hogy Bogner tanár a Ferencesek templomának kórusát vezeti. A feljelentő nem vette a fáradságot, hogy utánajárjon, hogy a templom mellett levő Szabadegyetemen (akkor még Munkásegyetem) az esti iskolában tanított, s azért parkolt ott a kocsija. Ez efféle szöveg ismerősen hangzott számára éveken át, hisz gimnazista korától kezdve gyakran vádolták azzal, hogy a klérus hatása alatt áll. Sok fekete pontot szedett össze amiatt is, hogy a Paulinumban németet és latint tanított. Egészen véletlenül tudta meg, hogy fiatal tanárként hónapokig figyelték, jelentéseket is tettek róla. Ez egy iskolai ünnepségen derült ki, amikor az iskolaigazgatót megkérdezte Stipan Kopilović akkori szabadkai párttitkár, hogy ki az a fiatal tanárember. Amikor meghallotta a nevét, azt válaszolta: örülök, hogy megismertem. Az embereink hónapokig figyelték, de minden rendben van vele. Egy másik eset: Varga Péter, a Pedagógiai Akadémia igazgatója egy indulatos telefonhívást kapott, hogy hogyan alkalmazhatja Bogner József fiát. Varga Péter higgadtan azt válaszolta, hogy ez az ember az édesapja elhurcolása után jött a világra, édesanyja nagyon nehéz körülmények között nevelte fel. Bogner István őszinte nagyrabecsüléssel említi, hogy Varga Péter, ahogy azokban az időkben lehetett, megvédte. Viszont: a 70-es évek első felében, amikor az akkor induló szabadkai speciális nyelvi-matematikai gimnáziumba jelentkezett német-latin szakos tanárnak, az akkori igazgatónak odaszóltak hivatalos helyről, hogy Bognert nem lehet felvenni.

A bizalmatlanság légkörében dolgozott jó pár évig. Többször is megpróbálták rábeszélni, hogy lépjen be a Kommunista Pártba. Ő kereken elutasította, mondván: úgysem hinnék el, hogy őszintén teszi meg ezt a lépést, másrészt viszont arra hivatkozott, hogy a magiszteri munkáját, illetve a doktorátusát készíti. Mindez addig folyt, amíg 1986-ban el nem kezdett a zadari egyetemen tanítani. Egyébként, Szabadkához sem lett hűtlen, mert mindig párhuzamosan tanított itthon is és Szegeden, Pécsen, Belgrádban, s most is tanít Veszprémben és Szabadkán is.

Bogner Istvánt hallgatva felmerül az emberben a kérdés: hova visz az virágot, aki nem tudja, hogy szeretne melyik sírban nyugszik.

– A Zentai úti temetőben annak a Mucsy György nagyfényi földbirtokosnak a sírjához jártunk ki, aki a kollégiumalapításban édesapám társa volt, aki a diákotthon fő támogatója, fenntartója volt. Édesanyám soha nem titkolt semmit előttünk, úgyhogy tudtuk, ott, a Zentai úti temetőben végezték ki a partizánok 1944/45-ben az áldozataikat. A nyolcvanas évek végén találkoztunk egy idős asszonnyal, aki elmondta: ő együtt raboskodott édesapámmal. Az egyik sortűz egyik áldozata nem halt meg, s a temető közelében lakó házaspár hazavitte, otthon rejtegette, de a szerencsétlen belehalt a szörnyű sebeibe. Természetesen a rendőrség értesült erről, s nem a férjet zárták be, hanem az asszonyt, akivel takarították a zsinagóga udvarában lévő börtön alkalmi irodáját. Az asszony azt mesélte, az irodában felolvasták az ítéletet, majd a szemétkosárba dobták a végzést. Ezt követően vezették el apámat, akit egymagát végeztek ki azon a hajnalon, s nem is tömegsírban, hanem egy külön sírban helyezték el a holttestet. Ő kivette az összegyűrt papírlapot a szemétkosárból, s arra hivatkozva, hogy haza akar futni a beteg gyereket meglátogatni, elfutott a házukhoz. Az épület közelében kegyeletből elásta a papírdarabot. Sajnos később kiszájtították azt a területet, most gyáracsarnok van felette. Csak körülbelül tudta megmutatni, hogy merre lehet a sír, úgyhogy azóta oda is helyezünk el egy mécsest. Az asszony elmondta: évekig nem volt lelkiereje, hogy

megkeressen bennünket, s elmondja a családnak, mi is történt édesapánkkal. Tehát, természetes volt az, hogy amikor 1990. november elsején a Zentai úti temetőben először adózott szervezeten az utókor tisztelettel az ott eltemetett több száz ártatlan áldozat emlékének, a bátyám ott volt és vitte a keresztet (én sajnos épp akkor kutatói ösztöndíjjal külföldön tartózkodtam). Ám a következő évtől én is minden alkalommal ott voltam feleségemmel együtt – emlékezett Bogner István.

Dr. Bogner Józsefet soha nem rehabilitálták, habár – mint dr. Hegedűs Antal történész megtudta – nem szerepelt a háborús bűnösök listáján. Nem rehabilitálták a több ezer ártatlan áldozatot, soha nem mondták ki hivatalosan, hogy az 1944-es megtorlások teljesen indokolatlanok voltak.

– A 44-es áldozatok emléktábláján szereplő minden egyes név mögött egy egyén és egy egész család tragédiája húzódik meg. Meggyőződésem, minél többet kell beszélni ezekről a történetekről. A magyarság szempontjából azért lenne ez fontos, hogy talán ennek hatására rádöbbennek a vajdasági magyar politikusok, hogy az a sok-sok ember nem azért halt meg, hogy ők most civakodjanak, mert ez csak árthat a délvidéki magyarságnak – hallottuk tőle. Ami számára sokat jelent, hogy Cseres Tibor, Matuska Márton, Juhász Géza és mások a legnagyobb tisztelettel írtak édesapjáról, s az, hogy a magyarságért tett érdemeiért posztumusz vitézi ranggal tüntették ki 2004-ben Magyarországon dr. Bogner Józsefet.